

DOMINIKA KASPROWICZ

POPULISTYCZNA RADYKALNA PRAWICA

JAKO OBSZAR BADAWCZY

KRAKÓW 2017

Wstęp

Fenomen takich partii, jak francuski Front Narodowy (FN), Austriacka Partia Wolności (FPÖ), belgijski Flamandzki Interes (VB) czy holenderska Partia Wolności (VP), w latach 90. XX w. zwrócił szczególną uwagę badaczy i komentatorów życia publicznego. Rosnące po raz kolejny w ostatniej dekadzie poparcie wyborcze dla tych partii i ich udział w procesie decyzyjnym, poczynając od szczebla lokalnego, przez regionalny i krajowy, a na europejskim kończąc, w jednej trzeciej (obecnie) państw Unii Europejskiej wywołuje falę strachu przede wszystkim przed dominacją w sferze polityki ludzi wywodzących się lub też związanych z ruchami neofaszystowskimi, rasistowskimi lub populistycznymi, a także skrajnie eurosceptycznymi. Symboliczną klamrą spinającą ten okres są lata 2016-2017, kiedy partie i liderzy radykalnej prawicy w Wielkiej Brytanii, Holandii i Francji stanęli przed szansą wejścia na „salony polityki” i zmiany kierunku współpracy europejskiej. Jednocześnie z politologicznego punktu widzenia partie te stanowiły i nadal stanowią ciekawy obszar badawczy. Ich istnienie pobudziło dyskusję nad trwałością zmian w strukturach elektoratu, ewolucją partii i systemów partyjnych, a także przyszłości demokracji liberalnych w ogóle.

Na tle innych powojennych, nowych rodzin partyjnych (obok partii Zielonych) populistyczna radykalna prawica jest przykładem sukcesu zarówno w zakresie artykulacji nowego zestawu postulatów, instytucjonalizacji struktur organizacyjnych, rosnącego poparcia wyborczego dla tych partii, jak i ich relewancji w systemie politycznym – udziale w procesie decyzyjnym. Jak wspomniano, ich obecność nie jest zjawiskiem

nowym. W okresie powojennym wskazuje się na cztery historyczne etapy mobilizacji skrajnie prawicowej¹.

Pierwszy to okres bezpośrednio powojenny, kiedy w denazyfikowanych państwach, takich jak Niemcy czy Włochy, o przetrwanie walczyli członkowie reżimu i resztki ich zwolenników – na tych zrębach zbudowano np. Włoski Ruch Społeczny (MSI). Na tym samym etapie w latach 1954-1958 we Francji tryumfy święcił Pierre Poujade, który stworzył silny, antykapitalistyczny, oparty na klasie średniej ruch polityczny.

Kolejna fala mobilizacji populistycznej radykalnej prawicy nastąpiła w latach 60. i wczesnych 70., kiedy w Federalnej Republice Niemiec powstała NPD, w USA rozgłosu nabierały akcje George'a Wallace'a (gubernatora Alabamy, stanowczo opowiadającego się za utrzymaniem segregacji rasowej), a we Francji powstaje znany nam Front Narodowy (FN).

Najwięcej dyskusji wywołała trzecia fala mobilizacji, która nastąpiła w większości demokracji zachodnich w latach 80. i 90. Jednocześnie, jeśli weźmiemy pod uwagę ich ewolucję, lata 90. stanowią dla całej grupy tych partii okres znaczący, przede wszystkim z punktu widzenia relewancji gabinetowej. Wtedy część z partii wyszła z sytuacji permanentnej opozycji, budując swoje zaplecze wyborcze. Takie partie, jak Austriacka Partia Wolności (FPÖ) Jörga Haidera, Lista Pima Fortuyna (LPF) w Holandii czy Nowa Demokracja (NyD) w Szwecji, przełamywały systemowe bariery, wchodząc do parlamentów lub tworząc gabinety. Warto więc pamiętać, że skrajanie prawicowe odpowiedniki tych organizacji, które powstawały w tworzących się dopiero systemach partyjnych nowych demokracji, dołączyły do trzeciej już fali mobilizacji. I tak w początkach ustrojowych transformacji obok nurtów konserwatywnych i nacjonalistycznych odradzały się ruchy natywistyczne (łącznie nacjonalizm z ksenofobią), faszyzujące czy nazistowskie. Brak

1 M. Minkenberg, *Współczesny prawicowy radykalizm w Europie – Zachód i Wschód*, [w:] M. Minkenberg, D. Sucker, A. Wenninger (red.), *Współczesny prawicowy radykalizm i ksenofobia w Polsce i w Niemczech: nacjonalne i europejskie perspektywy*, Informationszentrum Sozialwissenschaften, Bonn 2006, s. 17.

stabilności na scenie politycznej, ale przede wszystkim wędrówki elektoratów sprawiły, że ruchy i partie te pojawiały się i zniknęły, łączyły, budując partie polityczne, ale także rozpadały wskutek wewnętrznych podziałów.

Na przełomie XX i XXI wieku obserwowaliśmy względną stabilizację po „obydwu stronach barykady”. W Europie Zachodniej losy populistycznej radykalnej prawicy różnie się toczyły – była ona albo (chwilowo) marginalizowana (Szwecja, Holandia), albo święciła tryumfy (Szwajcaria, Francja, Dania, Finlandia), albo też skutecznie ją blokowano (Belgia). Państwa Europy Środkowo-Wschodniej, często w bólach budując zręby kapitalistycznych demokracji, również miały korzystające z narzędzi demokratycznych partie i ruchy, które otwarcie ten kierunek krytykowały, ale pozostawały na marginesie polityki. Po kilku latach względnej stabilizacji kryzys ekonomiczny i jego polityczne następstwa wywołały jednak kolejną, czwartą już falę skrajnie prawicowej mobilizacji. Biorąc pod uwagę jedynie partie polityczne i ich poparcie, po roku 2008 w wyborach ogólnokrajowych gwałtownie zyskały tego typu partie w Grecji, Austrii, Finlandii, Francji, Szwecji, Norwegii. Na podobnym poziomie utrzymywało się dla nich poparcie również w Danii, Holandii czy Szwajcarii. Dodatkowo prasa donosiła o zwiększonej aktywności organizacji radykalnych i ekstremistów, którzy swoje akcje wymierzali głównie przeciwko imigrantom i przedstawicielom mniejszości.

Trzecia fala aktywizacji tych partii jest do tej pory najdłuższym okresem ich działalności. W tym czasie część z partii radykalnie prawicowych osiągnęła bezprecedensową pozycję w systemach politycznych Europy Zachodniej. W latach 90. w Europie Zachodniej poparcia dla tej grupy partii miało tendencję wzrostową, co umożliwiło przekraczanie progów reprezentacji. W okresie 1999-2006 trend ten zmienił się zwłaszcza w odniesieniu do partii, które wchodziły w skład koalicji gabinetowych, a więc FPÖ, holenderskiej LPF i powstałego z wcześniej wspomnianego MSI włoskiego Sojuszu Narodowego (AN),

które zmarginalizowane znikają albo przechodzą strukturalne zmiany. Z roku 2008 nastąpiło kolejne wyborcze „otwarcie” na prawicowych radykałów. Powstało wiele nowych organizacji, a co najważniejsze – dotyczyło to największych państw Unii Europejskiej. Symbolem czwartej fali stał się wielki powrót francuskiego Ruchu Narodowego.

Nic więc dziwnego, że partie te są jednym z najszerzej opisanych fenomenów politycznych, a liczne prace dotyczące tego obszaru powstały również na gruncie polskim. Dla określenia tych samych partii używano jednak w różnych źródłach kilku odmiennych określeń. Stąd w literaturze przedmiotu istnieją rozmaite ujęcia – od „neofaszyzmu” po „nowy populizm”. Bez względu jednak na przyjmowaną w opracowaniach aparaturę pojęciową, faktem pozostawało istnienie partii wymykających się próbom klasyfikacji i odmiennych od tradycyjnych. Brak definicji i jednolitej terminologii nie miał oczywiście wpływu na praktykę polityczną ani na istnienie tych ugrupowań i ich ewolucję. Aktualnie populistyczną skrajną prawicę postrzega się jako jeden z najlepiej opisanych fenomenów sceny politycznej, a partie uznane zostały wręcz za *normalną patologię demokracji*².

Analiza niejednorodnego i ciągle zmieniającego się transnarodowego fenomenu partii radykalnie prawicowych jest olbrzymim wyzwaniem. Z powodu istnienia pewnych naturalnych barier, jak choćby kwestii odmienności językowej, najczęściej takie badania przeprowadzano na poziomie ogólnym czy analiz o charakterze ilościowym, opisujących przede wszystkim wyniki wyborcze na poziomie krajowym, jak miało to miejsce w przypadku prac np. Rafała Pankowskiego, Piero Ignaziego, Casa Mudde, Paula Hainswortha³. W ostatnich latach międzynarodowa

---

2 Warte szczególnej uwagi jest wydane w 2016 roku przez C. Mudde opracowanie zawierające kluczowe teksty dotyczące różnych aspektów badań nad populistyczną radykalną prawicą, które ma służyć jako wprowadzenie do poszukiwań w tym zakresie.

3 R. Pankowski, *The populist radical right in Poland: the Patriots*, Routledge, London 2010; P. Ignazi, *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford University

współpraca badaczy umożliwiła bardziej szczegółową charakterystykę partii radykalnie prawicowych poprzez rozszerzenie pola badawczego o aspekty jakościowe, przykładem takich (najbardziej aktualnych) analiz są m.in. prace Michaeli Köttig, Andrei Pirro, Michaela Minkenberg, Davida Arta i innych⁴. W polskiej literaturze przedmiotu informacje o partiach radykalnie prawicowych pojawiają się natomiast w poszczególnych rozdziałach podręczników akademickich autorstwa m.in. Katarzyny Sobolewskiej-Myślik, Andrzeja Antoszewskiego, Ryszarda Herbuta, a także w opracowaniach odnoszących się do ruchów narodowych, jak warte wspomnienia prace Ewy Maj, Czesława Maja oraz ekstremistycznych, którym prace poświęcali Olgierd Grott, Rafał Pankowski czy Urszula Jakubowska⁵. Prace te poruszały w sposób

---

Press, Oxford 2003; C. Mudde, *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester University Press, Manchester 2002; P. Hainsworth, *The extreme right in Western Europe*, Routledge, London 2008.

- 4 Patrz szerzej: M. Köttig, R. Bitzan, A. Petö, *Gender and Far Right Politics in Europe*, Palgrave Macmillan, London 2016; A. Pirro, *The Populist Radical Right in Central and Eastern Europe*, Routledge, London 2015; M. Minkenberg (red.) *Transforming the Transformation? The East European radical right in the political process*, Routledge, London 2015; D. Art, *Inside the Radical Right: The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- 5 K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004; A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997; A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut, J. Sroka (red.), *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003; A. Antoszewski, *Partie polityczne Europy Środkowej i Wschodniej*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu. Filia we Wrocławiu, Poznań, Wrocław 2005; A. Antoszewski, *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004; R. Herbut, *Partie dalekiej prawicy w Europie Zachodniej*, [w:] E. Olszewski (red.), *Doktryny i ruchy współczesnego ekstremizmu politycznego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004; E. Maj, Cz. Maj, *Ugrupowania narodowe w Polsce. 1989-2001*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007; O. Grott, *Faszyści i narodowi socjaliści w Polsce*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2007;

pośredni tematykę współczesnych partii radykalnie prawicowych, nie zawierając porównania europejskiej praktyki partyjnej. W kolejnych latach luka ta była uzupełniana, przykładem zaś są studia Bartłomieja Michalaka czy Joanny Jankiewicz⁶.

Celem niniejszego opracowania nie jest systematyczny przegląd tej niezwykle bogatej literatury i wspomnianego dorobku ani tym bardziej studiów któregoś z licznych (także w Polsce) przypadków. **Zadanie tej pracy to próba konceptualizacji populistycznego radykalizmu prawicowego jako obszaru badawczego, wraz z analizą struktur organizacyjnych tego typu ruchów i partii oraz ich statusu w systemie politycznym.** Przy opracowywaniu materiałów na ten temat zebranych w czasie ostatnich lat przyświecało mi przekonanie, że każdy, kto rozważa zajęcie się naukowo tym właśnie obszarem badawczym, nie tylko sięga się do tematu medialnie chwytliwego czy aktualnego. Na swojej drodze badawczej mierzy się bowiem z innymi wątkami obecnymi w bieżącej dyskusji nad zmierzchem znanej nam dotychczas

---

U. Jakubowska, *Ekstremizm polityczny. Studium Psychologiczne*, Witryna GWP, Gdańsk 2005.

- 6 B. Michalak, *Partie protestu w Europie Zachodniej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008; J. Jankiewicz, *Nowa skrajna prawica w wybranych państwach Europy Zachodniej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007. Inne publikacje z tego zakresu w ostatniej dekadzie to m.in.: R. Herbut, *Partie dalekiej prawicy w Europie Zachodniej*, [w:] E. Olszewski (red.), *Doktryny i ruchy współczesnego ekstremizmu politycznego*, Lublin 2004; B. Klandermans, N. Mayer (red.), *Extreme right activists in Europe. Through the magnifying glass*, New York 2007; A. Kubka, *Populizm jako odnowa demokracji. Szwedzka partia Ny demokrati w latach 1991-1994*, [w:] M. Marczevska-Rytko (red.), *Populizm na przełomie XX i XIX wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2006; M. Piskorski, *Liga Polskich Rodzin – partia ruchu narodowego*, [w:] K. Kowalczyk, J. Sielski (red.), *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, Dom Wydawniczy Duet, Toruń 2007; R. Tokarczyk, *Teoretyczna a praktyczna istota współczesnego ekstremizmu politycznego*, [w:] E. Olszewski (red.), *Doktryny i ruchy współczesnego ekstremizmu politycznego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004; M. Bankowicz, *Skrajna prawica w Europie Zachodniej – od marginalizacji do politycznego znaczenia*, „Politeja” 2004, vol. 1.

demokracji⁷. Wybór populistycznej radykalnej prawicy jako głównego przedmiotu zainteresowania naukowego wymaga zatem szczególnego namysłu i umiejętności analitycznych odniesionych do form politycznej organizacji obywateli, które są niepowtarzalne z kilku względów. Stanowią mianowicie fenomen swoisty, a jednocześnie łączą w sobie wątki, które z odmiennym natężeniem pojawiają się obecnie w różnych innych przestrzeniach działań i dyskursu politycznego (np. u pozostałych partii politycznych). Wspomniane wątki okazują się istotne w czasach określanych mianem „postpolityki” czy kryzysu demokracji. W efekcie badacz zmuszony jest do namysłu nad popularnymi teoretycznymi i analitycznymi ramami, które służą do opisu systemów politycznych, a zwłaszcza roli, jaką odgrywają w nich partie polityczne. Dlatego radykalnie prawicowe partie populistyczne w tej publikacji traktowane są jak soczewka pozwalająca w zbliżeniu dostrzec problemy demokracji liberalnych oraz skupiająca metodologiczne wyzwania dla badaczy życia społeczno-politycznego. Innymi słowy, mowa jest o fenomenie, który w opinii autorki zmienia polityczną praktykę państw demokratycznych. Analiza wskazanego zjawiska daje też podstawy do stawiania hipotez lub sformułowania twierdzeń odnoszących się nie tylko do samych tych partii. Umożliwia również generalizacje, odniesienie do abstrakcyjnie zarysowanej i jak najszerzej klasy obiektów – partii politycznych, a także instytucji i relacji dziejących się w obrębie porządków demokratycznych.

Poszczególne rozdziały tej książki mają zwrócić uwagę na znaczenie epistemologicznych i ontologicznych przesłanek w procesie badań (rozdział I), zaproponować na tym trudnym przykładzie rzadko opisywane w polskiej politologii podejście pragmatyczne, a także raz jeszcze podkreślić istotę i znaczenie (re)konceptualizacji pojęć z zakresu polityki partyjnej (rozdział II) oraz możliwości i potrzebę operowania na tzw.

---

7 D. Porta, *Can Democracy Be Saved? Participation, Deliberation and Social Movements*, Polity Press, Cambridge 2013.

zbiorach rozmytych. Ostatnia część książki (rozdział III) ukazuje wielowymiarowy charakter relacji czy wpływów funkcjonujących w obrębie systemów politycznych, a których katalizatorami w ostatnich dwudziestu latach była populistyczna radykalna prawica. W książce głównie wykorzystano dane z lat 1980-2014, bazując na porównawczej analizie przypadków osiemnastu partii politycznych z trzynastu państw europejskich. Tym samym książka ta nie wyczerpuje tematu populistycznego pravicowego radykalizmu, a raczej wprowadza czytelnika do tematu, inspirując do własnych obserwacji i spojrzenia na ten obszar badawczy w szerszej perspektywie.

*Dominika Kasprovicz,
Kraków, grudzień 2016*